

LISZKA JÓZSEF

2005-ös napló

1.

*Jegyezzünk föl mindent, ami ötlet, szilánk,
mert senki nem olyan feledékeny,
mint a gondolkodó ember...*

(Márai Sándor)

2005. 1. 2. (Keszegfalva)

Átaludva a tegnapi napot, ma hajnali négykor ébredtem. Hátradőlök karosszékemben, élvezem a kávé illatát, aromáját, az osztrák rádió éjszakai dzsesszműsora utolsó óráját, s nézegetem a lámpaernyő rojtjainak könyvem lapjain rezgő árnyékát. Olvasnék is, de inkább csak olvasgatok.

Az idei első hírek: Délkelet-Ázsiában kolerajárvány tört ki. A karácsi nyi természeti katasztrófa következményei beláthatatlanok. Közben mi önfeledten mulattunk baráti körben (Györgyiék, Végh Laci, Karcsiék, Nagy Laciék, Lampl Zsuzsáék, Myrtilek stb.). Tehet-e mást az ember?

2005. 1. 4. (Keszegfalva)

Az ember azt találja meg a könyvekben, amit akar, amit keres. Újra-olvasom Mihail Bahtyin *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája* című munkáját, s azt tapasztalom, hogy amikor először rágtam át magamat rajta (talán a nyolcvanas évek közepén), semmit (úgy, ahogy mondom: semmit!) nem értettem meg belőle. Mert mást vártam, mást gondoltam a „népi kultúráról”, akkor másra voltam vevő... Ilyen alapon azonban, ha mindenki úgy viszonyul olvasmányaihoz, ahogy – szemmel láthatóan – én, elvárható-e egyáltalán, hogy egy szerző, egy könyv olyasmiről is meggyőzőn, amit én eleve másként gondolok? Több nyitottságot még az olyan eszmékkel szemben is, amelyekkel szemben esetleg, első pillantásra, idegenkedik az ember!

2005. 1. 5. (Keszegfalva)

Régebbi naplóimat olvasgatva megdöbbenve tapasztalom, hogy milyen sokat foglalkoztam az utóbbi években különféle nemzeti kérdésekkel, a magyarság problematikájával. Ennyire benne lenne a levegőben, vagy én vagyok a kérdésre túlérzékeny?

2005. 1. 6. (Keszegfalva)

Reggel, az ágyban lustálkodva, Icuval naplómról beszélgettünk, s megjegyeztem, az elmúlt évek feljegyzései között milyen fontos szerepet játszik a nemzeti-nemzetiségi kérdésnek, a magyarság problematikájának a taglalása. Ha naplófeljegyzéseim alapján akar-ná valaki meghatározni, az elmúlt években mi foglalkoztatott a leginkább, akkor ez a kérdésbokr toronymagasan nyerne... Holott azért írtam néhány könyvet, szerkesztettem kiadványokat, előadásokat tartottam egészen más, szakmai kérdésekről. Icu szerint arról van szó, hogy a kérdés „benne van a levegőben”, a közbeszéd is erről szól. S tanácsolja, hogy ezt is írjam be a naplóba. Nos, miután kitápáskodtam az ágyból, néhány Márai-oldal után valóban be akarom írni, s megdöbbenve tapasztalom, hogy hiszen ezt már tegnap megtettem. Istenem, ennyire hülyülök?!

A feledékenység ellenszereként (bár nem szokásom újévi fogadalmakat tenni) bevezettem egy határidőnaplót. Ide írogatom föl a nem elfelejtendő teendőimet, ami rendben is lenne. Csakhogy a múltkor itthon felejtettem a halaszthatatlan feladataimmal agyonzsúfolt füzetet, most meg bosszúsan állapítom meg – miután éppen be akartam írni egyet, s mást –, hogy az irodában hagytam az eszemet. Olyan méregbe jöttem, hogy a fejem is belefájdult...

Kellemes barokk háttérzene, karácsonyra kapott fenséges keserű csokoládé, kávé és olvasólámpám fénykörében Márai karcolatát olvasom egy – „éhezőművészlől”... Vannak-e az emberi perverzitásnak határai?

2005. 1. 7. (Keszegfalva)

Este eszembe jutott Itália, gondolataimat megosztottam Icuval, és az ágyban hosszú órákon keresztül tervezgettünk egy idei itáliai utat. Először Róma ötlött föl bennem (sok városban jártam, de annyira, mint Róma, egyik se hív vissza), de aztán letettünk róla: messze van, drága is, fárasztó is lenne. Pihenésre, passzív kikapcsolódásra lenne szükségünk. Marad tehát Bibione. Egy kiruccanás Triesztbe meg Veronába azért persze beleférhet... Veronában 1999-ben jártunk néhány órára, este. Teljesen lenyűgözött, s elhatároztuk, hogy egyszer még visszatérünk.

Aztán az ágyban sok mindenbe belekaptam (Márai, Max Frisch, Magris), de egyiknél sem tudtam megállapodni. Itália kavargott a fejemben, szívem hevesen zakatolt, s vilányoltás után sem sikerült elaludni. Háromkor altatót vettem be, s mielőtt hatni kezdett volna, még Márait olvastam. S megint az az eset, amikor a könyvek a megfelelő időben és helyzetben megtalálják az embert. Néhány órával korábban arról beszéltem Icunak, milyen nagyszerű dolog, hogy *ma már* (!) Budapestről egyenes járatú vonat közlekedik Velencébe. A kora esti órákban indul, valamikor hajnalban lehet a helyszínen. Viszonylag olcsón el lehet tehát jutni akár úgy Velencébe, hogy az ember eltölt ott egy napot, s egy esti vonattal hazautazik. *Istenem, hogy kinyílt a világ!* – mondtam. Nos, a Márai-kötetben (*Műsoron kívül*) egy karcolat arról, hogy az író reggel fél kilenckor még budai lakásában „beretválkozik”, majd kilenckor repülőre ül, s tizenegy tájban már a Szent Márk téren sétáfkál... Mindez az 1930-as évek valósága. Ugye, hogy kinyílt *mára* a világ?

... nem az a baj, hogy nem marad utánad semmi, hanem az, hogy félmunka, ami marad”
(Márai).

Délután, mivel kellemes kora tavaszi, napsütéses idő volt, megmetszettem az almafát, s a változatosság kedvéért kevés betont törtem. A padláson ellenőriztem a néhány napja kirakott egérfogókat. Sorra mindegyikről leették a csali-diót, anélkül, hogy a csapószer-

kezet működésbe lépett volna. Tessék-lássékból mérgeződtem, de lelkem mélyén örültem, hogy nem fogtam semmit. Persze a csalik ismét rákerültek a mini-guillotinekre...

2005. 1. 9. (Keszegfalva)

Rügyeznek a mogyoróbokrok és nyílik a hóvirág. A kis kínai rózsa, amelyet virágcserepben néhány éve szobanövényként vettem lcuinak, megfogant a garázs tövében, s még mindig van rajta két bimbó. Kíváncsi vagyok, hogy a természetnek ezt a tréfáját miként viseli el majd a növényzet. Mert – mielőtt végérvényesen kítavaszdodik – jönnek még fagyok, jön még rossz idő.

Végérvényesen kítavaszdodik? Milyen pontatlan, igaztalan meghatározás! Végérvényesen soha nem tavaszodik ki.

Újraolvasási programom keretében Joseph Roth: *Radetzkyarsch*.

Csonti, a tetőfedő mesterünk karácsony előtt kikerült Angliába egy kastély tetőfelújítását elvégezni. Karácsonyra hazajött, s a kocsmában lelkendezve mesélt a „nyugati életvitelről”. Ma a szomszédék nálunk voltak délután, s Laci úgy nyilatkozott (Csonti kocsmai elbeszélése alapján) a nyugati életformáról, mintha ő maga is legalább éveket töltött volna kint. A kolbászból font kerítés mítosza: ezekben az emberekben föl sem vetődik, hogy azt a jól működő életformát, jólétet az ott élő emberek teremtették meg maguknak azzal, hogy szorgalmasan dolgoztak, nem szórták a pénzt a kocsmában stb. Nekem volt módom lefigyelni a német jólétet, s bizony a mögött kemény munka van. Lehet, hogy nem a mai generációk kemény munkája (de még ha az övéké is, hiszen Azzola menyit mesélt a háború utáni viszonyokról, amikor a tölgymakkot is beleörölték a lisztbe, hogy több kenyeret süthessenek... Az öreg egyébként evés után ma is minden morzsát fölcsipeget az asztalról, miközben nem zsugori!), szóval elsősorban nem a mai generációk teremtették meg ezt a jólétet (ők már inkább haszonélvezői és továbbvivői ennek a életformának), de valakinek ezt meg kellett teremteni. Nálunk ennek megalapozása, létrehozása a mai középgenerációra és a fiatalokra vár. Az ő (a mi) gyerekei(n)k élete aztán, talán már jó, gondtalanabb lehet(ne)... Ahhoz azonban túl kellene magunkat tenni többek között a kolbászból font kerítés mítoszában.

2005. 1. 11. (Keszegfalva)

Délelőtt Koncsol telefonált, hogy végzett kéziratomban a javításával, nem – korigálja magát – szerkesztésével, s megküldi nekem, hogy a korrekciókat vezessem át a gépbe. Nem teljesen értettem, hogy miért én, de megmagyarázta, hogy csak azt vezessem át, amivel egyetérttek. Ebben van logika.

Megint befutottam a saját csapdámba: a *Radetzkyarschot* olvasva nincs kedvem, hangulatom szigorúan vett szakmai kérdésekhez (Bahtyint is hanyagolom). Ülök olvasószékekben, s ha felnézek, ott van az orrom előtt Weiss és Hugger svájci néprajza is (pontosabban: svájci néprajzai!), Beitl német néprajza és további fontos munkák, amelyeket érdemes lenne odafigyelve (!) elolvasni, de valahogy nem fűlik rájuk a fogam. Trotta báró története most valahogy jobban leköt... Szó se róla, ezeket is kamatoztatni tudom néprajzi munkásságomban, de azért főállásban mégsem olvashatok regényeket!

2005. 1. 13. (Keszegfalva)

Az *ÉS*-ben Mészáros Márta és Vásárhelyi Mária pengeváltása *A temetetlen halott* című film kapcsán. Először Mészáros választát olvastam el, amelyben Vásárhelyi Mária filmkritikájára reagál, és szinte maradéktalanul meggyőzőtt, bár (mivel?) a filmet nem láttam. Aztán (sze-

rencsére!) az *ÉS* internetes honlapján kikerestem Vásárhelyi kritikáját is. Hát, ebben aztán semmi nincs a Mészáros által emlegetett olyan „fanatikus gondolkodásmódból”, amely Vásárhelyi Máriáé, „aki csak a saját történelmi igazságát fogadja el”. Az sem igaz, hogy Vásárhelyi pártkategóriákban gondolkodna (még akkor sem, ha emleget cikkében politikai pártokat is), hanem éppenséggel arról beszél, hogy a mítoszteremtésen túllépve szembe kellene már nézni végre saját történelmünkkel. Nem azt mondja például, hogy Mészáros Márta a Fidesz-kormány irányítása, netán diktátuma alapján készítette el filmjét („Kikérem magamnak azt a vádat, hogy egy Párt – jelen esetben a Fidesz – irányít” – Mészáros M.), hanem azt, hogy ez a kormány ideológiai céljai eléréséhez rátalált erre a filmre („Abban pedig biztosak lehetünk, hogy a Fidesz-kormány ideológusai alaposan végiggondolták, hogy milyen filmet is szeretnének 1956-ról viszontlátni a moziban. Éppen olyat, amelyet Mészáros Mártáék *készíteni akartak*”). Ne úgy próbáljunk hőst csinálni Nagy Imréről – érvel továbbá Vásárhelyi –, hogy tagadjuk, de legalábbis megpróbáljuk elmaszatozni kommunista meggyőződését! Ő úgy és azzal volt hős (miközben ő is „emberből volt”), hogy történetesen haláláig megőrizte kommunista meggyőződését (különben ezt Icu szokta emlegetni, s úgy látszik, nagyon jól ráértett, hogy a nemzeti-konzervatív-„polgári” vonal hajlamos „megfelelkezni” arról, hogy Nagy Imre is kommunista volt). „Hibátlan hősök és erény nélküli bűnösök csak a mesékben léteznek” – állítja továbbá Vásárhelyi, s ezzel kapcsolatban vetődött föl bennem egy elméleti kérdés: számonkérhető-e egy művészfilmen (még ha az valós történelmi személyiség életét is dolgozza föl) a maradéktalan történelmi hitelesség? Hiszen egy művészfilm voltaképpen mese. Felnőtteknek (nem is kizárólagosan) készült mese. Nagy Imre személyiségének tárgyilagos és összetett bemutatására nem egy dokumentumfilm, könyvek sora, kiadatlan naplójának a megjelentetése lenne inkább alkalmas? Mészáros Márta filmjét pedig annak kellene nézni, ami... Ha ezzel védekezik a rendező, akkor nincs ember, aki megkérdőjelezhetné művészi, alkotói szabadságát. No de ő – a Vásárhelyi Mária által idézett interjúban – éppen arról beszél, „számára a legfontosabb, hogy a fiatalokat is megérintse Nagy Imre személyisége és története”. Akkor ez „propagandafilm”? Ebben az esetben bizony szükség lenne, ha nem is a „történelmi igazságra” (ugyan, ki is van annak birtokában?!), hanem a megfelelő, a fekete-fehér ábrázolásmódot kerülő tárgyilagosságra, árnyaltságra. Már, ha nem akart a rendező valódi propagandafilmet készíteni...

Az egész tanulsága: egy cikk alapján nem szabad ítélni a benne taglalt másik félről. Bármennyire is tárgyilagosságnak, tényszerűnek tűnik, mindig (!) el kell olvasni (meg kell nézni!) azt is, amiről szól...

Nehéz az ember kedvébe járni! Ha idegen helyre megyek be (mondjuk egy könyvtárba Marburgban vagy Münchenben, ahol korábban még sosem jártam, illetve egy német pénzügyintézetbe), akkor szerencsétlennek, elveszettnek érzem magam, s ha nem siet valaki azonnal a segítségemre, igen morcos tudok lenni. Ha meg számomra ismerős helyen egy (túlbuzgó?) alkalmazott (mint ahogy ma a komáromi takarékpénztárban) segítkezni próbál, szinte sértve érzem magamat: „Hát hülyének néz ez engemet?”

Most hallom, hogy Sidó Zoli karácsony óta kórházban van: agytrombózisa volt, fél oldala lebénult, s csak lassan gyógyul. Istenem, hogy milyen gyorsan megvan a baj. Valóban úgy kellene élni, hogy minden este azzal feküdjön le az ember, ha reggel nem is ébredne föl, akkor is mindent elrendezett, nem maradtak utána beváltatlan ígéretetek, adósságok! Nem is olyan régen büszkén mutogatta a nyáron készült Vág- és Nyitra-parti festményeit, s mondtam neki, ez a szerencséje. Valószínűleg (a stresszes életvitel, a rengeteg kávé, cigaretta dacára) ez tartja életben, ez a kikapcsolódni tudás. S ez így is lehet.

Du mußt dein Leben ändern.

2005. 1. 14. (Keszegfalva)

Pócs Éva megküldte az *Áldás és átok, csoda és boszorkányság* című tanulmánykötetet, ami voltaképpen a hasoncímű konferencia anyaga. Tájainkat, egészen konkrétan a Zoborvidéket két dolgozat képviseli benne – a szó szoros értelmében. Valóban „képviselet” azt az igénytelenséget, 19. századi tudományszemléletet, ami a szlovákiai magyar néprajzra a 21. század legelején jellemző. Nem tudom, nem lehet az egyébként színvonalas kötetet pironkodás nélkül lapozni...

Mindkét szerző (nevük hadd maradjon most itt említetlen, bár kinyomozásukhoz nyilván nem lenne szükség különösebb filológiai bravúrra) abban a szellemben kezdi és fejezi be mondandóját, hogy a Zobor-vidéken még rengeteg lehetősége lenne a néprajzi kutatásnak. A térség lakói „napjainkban is emlékeznek azokra a hagyományos szokásokra és hiedelmekre [sic! Mert vannak hagyománytalan szokások és hiedelmek is?], amelyeket más területeken már régen elfelejtettek”, számtalan archaikus képzet maradt fenn, s azt is meg kellene vizsgálni, hogy a mai, fiatalabb generáció vajon milyen mértékben őrizte meg ezeket a hagyományokat. Az föl sem vetődik bennük, hogy az általuk vizsgált képzetet (a boszorkányság hiedelemkörét) megnézzék a kutatott falvak szlovák lakossága körében, horribile dictu: a szomszédos szlovák települések hagyományában. Szajkózzák a térség „ősiségét”, székellyekkel, besenyőkkel való rokonságát, és szlovákok mintha nem is élnének a széles környéken. Egyszerűen felháborító ez a szemellenzős (vagy tendenciózus?) megközelítési mód.

Az utóbbi napokban az egyik kereskedelmi televíziós csatorna naponta közvetíti a Párizs–Dakar autóverseny aznapi eseményeit, miközben úgy reklámozza magát, hogy a versenyzők, televíziósok, szakácsok és orvosok óriási megpróbáltatásait, igen szenvedéseit ecseteli. Az efféle reklám „békeidőben” is ízléstelen, hiszen ezek az emberek tudták, hogy miért mennek oda, mi vár(hat) ott rájuk, s mindezért busásan meg is vannak fizetve. Miközben a délkelet-ázsiai cunami-katasztrófa áldozatai, az életben maradt több milliónyi árva gyerek nem egy úri passzió áldozata! Számomra – amíg a világban van szenvedés és ínség – minden túlélő-show gusztustalan, de annyi erkölcsi érzékük azért lehetne ezeknek a televíziós stáboknak, hogy amikor ugyanezek a csatornák, egymással is versengve, valódi szenvedésekről, valódi katasztrófákról számolnak be, ne próbáljanak ezeken a maguk gyártotta műszenvedésekkel is túltenni...

2005. 1. 15. (Keszegfalva)

Miközben Brahms *Német requiemjét* hallgatom lehunyt szemmel, másodpercek töredékeire a passauai óváros néhány utcarészlete, a Maria-Hilf szentlépcsője, egy sétahajó a passauai Dunán, az ulmi katedrális, Regensburg a gyönyörű hídjával villan föl bennem. Vajon hogy „működik” a zene? Valóban lenne „német muzsika”, s emlékezetem mélyrétegeiből, a tudatalattiból ez hívta volna elő az említett emlékképeket? Miért nem a Kilenclukú híd, a pozsonyi koronázási templom, a római Angyalvár vagy az Eiffel-torony képe villant föl bennem? Ki kellene próbálni (persze nem irányítottan, hanem lehetőleg spontán megfigyeléssel), hogy ugyanennek a szerzőnek valamelyik magyar rapzódíaja mit vált ki belőlem.

Hodossy Gyula biztatásán túlmenően az is ösztönöz a naplórírásban, hogy az utóbbi hetekben bele-beleolvasgatók Balla D. Károly webnaplójába. *Hát ilyent én is tudnék* érzés tölt el minduntalan, miközben azért visszafogottabb vagyok, s meggyőződés, vannak (lehetnek) az embernek olyan gondolatai, érzései, amelyek annyira személyesek, hogy még egy naplóra sem tartoznak. Balla szemmel láthatóan más állásponton van. Egyébiránt folyamatosan ott cseng a fülemben Viga Gyula egy vacsoramegjegyzése, amit

évekkel ezelőtt náluk tett, Miskolcon. Konrád György személyisége került szóba. Gyulának Konrádról, meg a hasonszórú íróról, igen lesújtó volt a véleménye, főleg amiatt (legalábbis bennem ez maradt meg a beszélgetésből igazán), hogy nem képesek nagy ívű könyveket, tanulmányokat alkotni. Konrád könyvei apró feljegyzések láncolatai, amolyan „értelmiségi magömlések”, melyeknek az égvilágon semmi értelmük nincsen – hangzott Viga álláspontja. Azóta gyakran eszembe jut, s valami igaza azért van. Valóban fontos (lenne) egy-két gondolatot, amit az ember amolyan ötletként naplójában fölvet, egy tanulmány, netán könyv keretében részletesen kidolgozni. No, de: egy-egy napló (akár Máraié, akár Thomas Manné, igen, akár Konrád Györgyé) a napi feljegyzések mozaikkockáinak (ha nem is matematikai) összegeként csak kiadja egy adott alkotó életszemléletét, a világról alkotott véleményét. Végso soron ugyanúgy tehát, mintha tételesen egy tanulmánykötetben fogalmazná meg. Csak lehet, hogy a naplóforma olvasmányosabb, könnyebben emészthető, mint egy hosszú tanulmány vagy akár egy nagyesszé.

Néhány esztendeje itt van a polcomon, pár aláhúzás alapján annak idején bele is kóstolhattam, de most módszeresen kezdtem el végigolvasni Ivan Kupec 1962–1968 között készült naplóját (*Denník*, Bratislava, 1999). A szerző szlovák költő, 1922-ben született még Kunoš néven Galgócon (apja is Kunoš volt, de nagyapja nyilván Kunos), s a Kupec szlovakizált név lehet. Még csak az első néhány nap bejegyzésénél tartok, de – miközben nyilvánvalóan öntudatos szlovák – Petőfire, Aranyra, Adyra teljes természetességgel hivatkozik; Szalatnai könyvével pedig (*Juhász Gyula hatszáz napja*, Bp., 1962) részletesebben is foglalkozik. Elmondja, hogy Pavol Bunčákkal és Dominik Tatarkával az ötvenes évek végén elutaztak Szokolcára, hogy ott Juhász Gyula emlékeit is keressék, Tatarka a házat is lefényképezte, ahol Juhász lakott, szlovákra fordított verseit szavalták... Azért megható, hogy ezek a szlovák értelmiségiek felül tudtak emelkedni azon a nyilvánvaló tényen, hogy Juhász annak idején a magyarizációs politika szolgálatában tevékenykedett Szokolcán, s csak a költőt és műveit nézték, amelyeket viszont nagyra tartottak. Fordítva vajon mi meg tudnánk-e mindezt tenni?

Kupec bejegyzése: „prečitáť si Juhászov román Urbanova duša (tiež skalické reminiscencie)!” Talán nekem is illene elolvasnom...

2005. 1. 16. (Keszegfalva)

Nem tudok párhuzamosan kettő, ráadásul más-más idegen nyelven megírt könyvet olvasni, ezért a *Radetzky-marschot*, amit már amúgy is olvastam, most félretettem. Kupec naplója leköt, bár utalásait, az összefüggéseket csak módjával értem. Nevek derengenek még (közép)iskolai tanulmányaimból, de saját irodalmi élmények nem kapcsolódnak hozzájuk (pótolni!). Az azért több mint elgondolkoztató, hogy milyen óriási szakadék van egy-egy író-alkotó iskolai tananyagban lecsapódott élettörténete és a (véltető) valóság között. Ez annak idején, amikor (egyetemista koromban) mélyebben kezdtem Adyval foglalkozni, egyszer már megdöbbenett. Most Kupec feljegyzéseiben a Ludo Ondrejovra vonatkozó passzusok ébresztenek rá ismét, hogy mennyire két dolog egy-egy író műve és magánélete! Ondrejov élete végén idült alkoholistaként gyakorlatilag már nem is alkotott, csak ivott – mint a rómaiak: fekvé. Közben olykor diktált verseket, rövid történeteket. Kupec szerint – aki a hagyatékát rendezte sajtó alá – alig valami használható belőlük. Jellemző, hogy Ondrejov egyik kedvenc verse volt az Ős Kaján. Tervezte, hogy lefordítja szlovákra (vagy le is fordította?), de – ahogy nyilatkozta – ezt a verset csak sok bor ivása közben lehet hitelesen visszaadni. Mivel vélhetően Ady is sok bor elfogyasztása közepette írta? Néhány lappal tovább Kupec, még mindig Ondrejov és Ady kapcsolatáról szólva, a következőket írja:

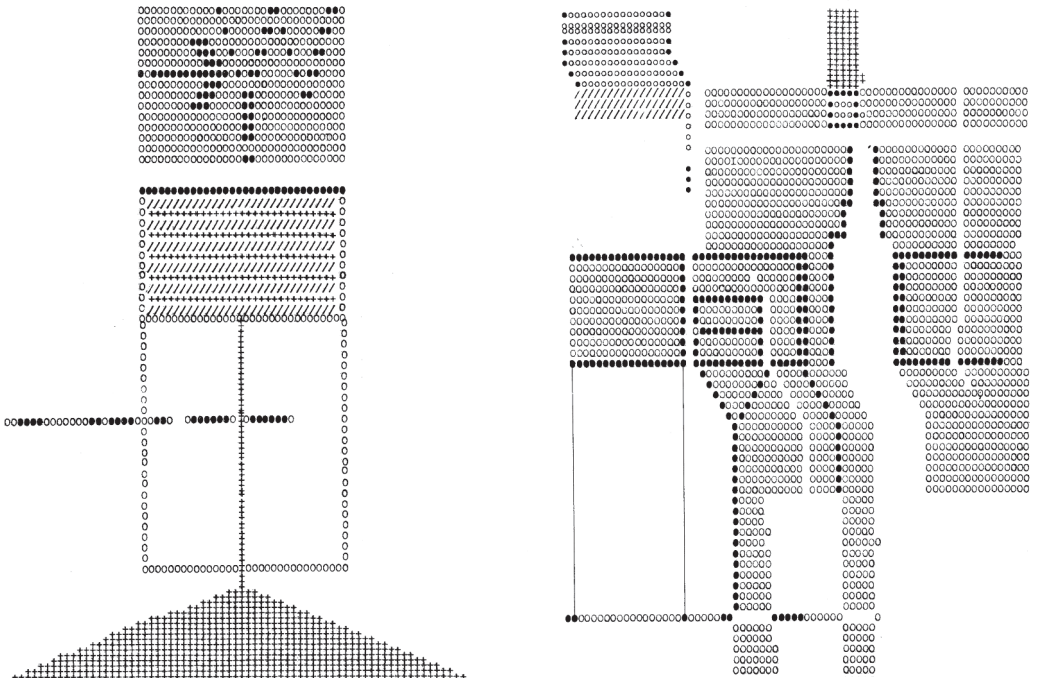
„...nikdy nerecitoval bez slz Adyho báseň Moje dve ženy. Tú vždy recitoval v origináli, trhane, s tragicky zlomeným gestom. Bola to jeho najmilšia Adyho báseň. Zlostil sa na Lukáčov preklad”. Szégyen és gyalázat, de nem emlékeztem erre a versre. Utánanézttem, most már rémlik. Ez is olyan vers, amely minden bizonnyal bor hatása alatt íródott, s igazán borgőzös állapotban érthető és adható jól elő...

Különben Ondrejov kedvenc lírikusai: Ady, Jeszenyin, Arany és Petőfi. Adytól többet fordított, mint amennyi ismeretes, s még az is lehet, hogy némelyik, Emil Boleslav Lukáč fordításaként ismert vers is az ő munkája. „Českí modernisti (Nezval, Halas, Seifert, Biebl) boli mu cudzi”. Talán ez is jelzi valahol, hogy a két nép, a magyar és a szlovák kultúrája, mentalitása, igen, lelke, a nyelvi különbözőségek ellenére is rokon. Rokonabb talán, mint a szlovák–cseh atyafiság.

Kupec azt is leírja, hogy Ondrejov imádta a szlovák népdalokat, teli torokkal tudta őket énekelni, miközben a néger zene is elbűvölte, szerette a jazzt, Louis Armstrongot. A lükettő néger zenére amúgy gyetvaian, a tarkóra helyezett, kifeszített tenyérrrel táncolt, amiből szintén az a tanulság, hogy a kultúrák nem kizárják, hanem kiegészítik egymást.

Délután a Pócs Éva által küldött kiadványt lapozgattam, már csak azért is, mivel jegyzetelési mintának kell tekinteni a következő kötetbe írandó tanulmányom (*Kimerevített hagyomány?*) számára. Valóban színvonalas, problémafelvető és -megoldó közlemények sora, amelyek társaságában a két szlovákiai magyar tematikájú dolgozat rendkívül szegényes és szégyenletes. Éva valószínűleg azért közölte, hogy a magyar nyelvterületnek ez a szelete ne maradjon ki, egyszóval azzal főzött, ami je volt... Azzal, hogy mindent elvállalok, nem tudok a problémán segíteni, sőt a saját dolgozataim színvonala sínyli meg. Valamelyest talán csakugyan egy néprajzi tanszék segíthetne a helyzeten...

Tipográfiai költemények, 1970

Miután elkezdtem a tanulmányon dolgozni, az adat- és szempontgyűjtés megint fejetlen kapkodássá fajult. Először Bahtyin, majd eszembe jutott Scharfe, s abba néztem bele. S valóban: *Menschenwerk*-könyvében találtam tanulmányomhoz megszívlelendő felvetéseket. Minderről aztán Hoffmann legújabb kötete ötlött föl bennem, s most éppen abba vagyok belefeledkezve. De ez így nem mehet! Módszeresebb munkát!

2005. 1. 17. (Keszegfalva)

Éjjel nem tudtam aludni, s a Leščák-émlékkönyvet lapozgattam az ágyban. Voltaképpen a farsang-tanulmányomhoz kerestem benne támpontokat, de csak rendkívül áttételesekre akadtam. Annyira meg most nem szeretnék belegabalyodni a témába. Elolvastam viszont Gabriela Kiliánová írását (*František Šujanský ešte raz. Krátka úvaha k dejinám slovesnej folkloristiky a jej cieľom*), amely – ahogy gyakran lenni szokott, amikor egy adott könyv, tanulmány talál rá az olvasóra s nem fordítva – jó időben, jó helyen kopogtatott. Ugyanazt a problematikát feszegeti ugyanis, amelyet a napokban a Pócs Éva által szerkesztett tanulmánykötet kapcsán magam is fejtegettem. František Šujanský (1832–1907), római katolikus pap, aki egész habitusában, tevékenységében például Majer Istvánra emlékeztet (egyszer még felhasználni ezt a párhuzamot!), folklórgyűjtéseket is végzett, elsősorban Északnyugat- és Közép-Szlovákiában. Kiliánovának feltűnt, hogy a Šujanský által feljegyzett népköltészeti anyagban nincsenek más nyelvű (magyar, német vagy lengyel) betoldások, holott „*Šujanský zbieral na území Slovenska, ktoré v tom období bolo územím multietnickým a multikultúrnym*”. Nehéz elképzelni, hogy a prózai népköltészetben, de akár a népdalokban, közmondásokban ne fordultak volna elő a más, a szlovákkal együtt élő népekre (magyarokra, németekre, zsidókra, cigányokra stb.) vonatkozó utalások sem. Nyilvánvaló, hogy Šujanský az ilyen jellegű szövegeket vagy föl sem jegyezte, illetve ha mégis, a publikációi előkészítése során selejtezte ki őket. Kiliánová végkövetkeztetése: „...*ide o konštrukciu národnej kultúry ako relatívne uzavretého systému, ktorý stanovuje hranice svojich a cudzích? V intenciách takéhoto uvažovania sa zberateľ, zostavovateľ a vydavateľ zbierky textov sústreduje na rozprávanie od 'svojich' a možno aj o 'svojich'. Takýto prístup sa však ďalej prejavuje ako vynechávanie, vymazávanie iných (ako subjektu, ale aj ako objektu) z celkového obrazu živej folklórnej tradície na prelome 19. a 20. storočia na Slovensku*”. Meggyőződésem – zárja fejtegetéseit –, hogy a nemzeti koncepciók ma is gyakran befolyásolják a folklórgyűjtéseket. Igen, erről beszéltem én is az említett tanulmánygyűjtemény, s annak szlovákiai magyar tematikájú dolgozatai kapcsán. De más párhuzamok is fölvetethetők: a közelmúltban lektoráltam Tipary László *El kell menni katonának* című munkáját, amely lpoly-menti legények két világháború közötti katonakönyveit adja közre. A lektorálás során csak a szerző által legépelte, magyar nyelvű verseket, dalokat láttam. Már a kötet megjelenése után kerültek a kezembe a szóban forgó katonakönyvek fénymásolatai. S ezekből természetesen kiderült, hogy a magyar többségű bejegyzések mellett szlovák és cseh nyelvű emlékkersek, rígmusok is szerepelnek e gyűjteményekben. Mivel azonban a szerző magyar, s a magyar „népi kultúra értékeinek a mentése” volt nyilvánvaló célja, a más nyelvű szövegeket nemes egyszerűséggel kihagyta a publikációból...

A szlovákok tehát már szembenéztek a problémával, nekünk is ideje lenne... A témát esszé formájában a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* számára kidolgozni!

Koncsol visszaküldte „megszerkesztett” kéziratomat. Hát, lesz vele mit csinálni, de semmiképpen nem megy majd a színvonal kárára. Tárgyi megjegyzései, adalékai is rendkívül hasznosak. Fölhívja például a figyelmemet, hogy Duba Gyula is említi a cseregyerekerendszert a *Vajúdo parasztvilágban*. Éppen harminc éve olvastam, s akkor nyilván nem

érdekelt még a téma (voltaképpen azt sem tudhattam, hogy mi fán terem), ezért értelemszerűen nem jegyeztem meg. Most tehát tessék utánanézni! Mellesleg már évek óta amúgy is készülök rá, hogy Duba könyvét újraolvassam...

2005. 1. 18. (Keszegfalva)

Gaál Ida volt bent nálam, s panaszkodott, hogy az új igazgató, Fehér Csaba (végső soron koholt vádak alapján) eltávolítja őt a múzeumból. Ugyanaz a koreográfia, ugyanaz a beszéd- és viselkedéssztylus, mint amit annak idején a Lehocká–Mrázik páros produkált nekünk („ha gondjaid lennének az elhelyezkedéssel, csak szóljál, majd mi segítünk...”). A különbség legfeljebb annyi, hogy amíg 1997-ben Ida a Tiszti pavilon udvarán gúnyosan (viccesen?) megjegyezte, „kellett nektek mindenféle cikkeket írni”, én most nem említettem meg neki, hogy „kellett neked szemétkosárban turkálni...” Nagyon szomorú ez az egész história, s a legszomorúbb benne, hogy lehet látni (ha nem is a végét, de) a következő felvonást mindenképpen. A legközelebbi helyhatósági választásokon Nyitra megyében is győz a szlovák koalíció, s Fehér Csabát rövid úton eltávolítják a komáromi múzeum éléről (mindent megtesz ugyanis, hogy minél több rossz pontja gyűljön össze a szlovák nacionalisták – lehet, hogy nem is képzeletbeli – listáján). Akkor majd az *Új Szó* címlapjára kerül, tele lesz vele a magyarországi sajtó és a szlovák–magyar viszony tovább mérgesedik... S hogy mikor lesz ennek vége? Amikorra felnő egy olyan *értelmes* szlovákiai magyar fiatal értelmiségi generáció, amelynek tagjai már nem fognak „tótozni”, és valóban (nem csak a szavak szintjén) együtt akarnak élni a szlovákokkal. Tartok tőle azonban, hogy messze van ez még!

A *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban beszélgetés Marcell Reich-Ranickivel azzal kapcsolatban, hogy Izraelben nem engedélyezik a német köztársasági elnök beszédét német nyelven megtartani. Hát normálisak ezek? Goethe és a zsidó Heine nyelvét büntetik Hitler gáztetteiért? Egyáltalán: egy nyelvet büntetni? Egy fokkal sem jobbak ezek attól az – Örkény által megörökített – Hölderlint nem ismerő náci pribéktől, aki (szégyenében?) lepuffantotta a német költőket emlegető zsidó munkaszolgálatost.

2005. 1. 20. (Keszegfalva)

Tegnap Tornalján az *Acta* bemutatóján, ami jól sikerült. Kotics mutatta be az évkönyvet, s talán egy tucatnyi ember előtt hármásban (Kotics, Pusko meg én) ülve egy asztal mögött, egészen jól elbeszélgettünk, szakmai-etikai kérdésekről. A közönség vélhetően nem túl sokat értett az egészből, de mi (legalábbis én) jól éreztük magukat. Gábor, nyilván nem tudatosan, a következőképpen zárta le az estet: „Örülünk, hogy itt voltak és jól éreztük magunkat”. Így volt. Utána még egy pizzériában megvacsoráztunk, Koticcsal intézményes együttműködésben állapodtunk meg, még Gecse Annabellát hazavittem Baracára, és pontosan éjjel egyre haza is keveredtem. Azért megdöbbenő és honi állapotainkat jól jellemzi, hogy Kotics ismerte D. I. és V. L. nevét is, de önkéntes gyűjtőknek gondolta őket...

Ma esett le a tantusz! Pénzes Pista recenziója Sándor János *Kolon*-könyvéről a Könyvjelzőben. Égig magasztalja, mintha néprajzi írásbeliségünk legalábbis egyik csúcsteljesítménye lenne – de hát honnan is tudhatná ezt Pista megállapítani?! A végén felveti, hogy egy leendő „felvidéki néprajzi tankönyvben” e munka egyes fejezetei fontos szerepet játszhatnának (vajon nem tudná, hogy már van „felvidéki néprajzi tankönyv”, nem is egy. S mindkettőt én írtam...). De most a személyes „érintettséget” kizárva: példaértékű, hogy „felvidéki” alatt természetesen magyart kell érteni, mintha a „Felvidéken” más etnikum nem is élne a magyar mellett. Bizony jó ötlet: kellene egy

„felvidéki néprajzi tankönyv”, amely egymás mellett mutatná meg a magyar, a szlovák, a cigány, a zsidó, a német, a ruszin és így tovább népi kultúráját. Tekintsem ezt egy újabb kihívásnak? De vissza a tantuszhoz: szegény Pista nemrég veszítette el koloni származású feleségét, ez a recenzió tehát valahol egy reá történő emlékezésnek is felfogható. Felesége emléke megszépítheti akár Sándor János könyvét is, ahogyan – s most jön a tantusz szerepe – annak idején leánya, Tímea is azért írhatott, többek között olyan szuperlatívuszokban Magyar Zoli könyvéről. Gyermekkorában a szünidei vakációk egy részét nyilván nagyszüleinél töltötte a Zoboralján, s Zoli könyvének lapjairól a gondtalan gyermekkori nyarak emlékképe nézett vissza rá. Ezt érezte ki Magyar Zoli tiszta forrásként bugyogó soraiból... Ahogy nagyanyám szokta emlegetni: „akkor még szép holdvilágos éjszakák voltak – ma már nincsenek holdvilágos éjszakák...” Persze más megoldás is elképzelhető.

2005. 1. 22. (Keszegfalva)

Kupec naplója. A magyar vonatkozásokat leszámítva meglehetősen érdektelen szöveg: számomra túl sok benne az aktuális pártpolitika, amit nemigen tudok követni. Németországi jegyzeteit is ez hatja át a leginkább, amit sajnálok: több irodalmi, kultúr-történelmi feljegyzést vártam volna (el) tőle. Egy általa idézett Voznesenkij-gondolat viszont megragadott: „*Držať sa priblízko pri predchodcoch je ako dvoriť sa vlastnej starej matke. Pokrvné manželstvá prinášajú namiesto zdravých plodov iba degeneráciu. Ako básnik nepocítil som vôbec na seba vplyv Byrona, ale skôr niektorých našich starých ikonopiscov a Corbusiera...*” Ez voltaképpen mindenre, tehát a tudományra is érvényes: a belterjesség semminek nem használ. A néprajzra is rendkívül termékenyítő hatással volt régebben a földrajz vagy történettudomány, később a lélektan, még később a szociológia, filozófia, igen, még a szépirodalom is. S így van ez rendjén.

Este *Nyitás vagy bezárkózás?* címen elkezdtem írni vitacikkemet a mai szlovákiai magyar néprajz szemléletváltás-problematikájáról.

2005. 1. 23. (Keszegfalva)

Elalvás előtt az ágyban Thomas Mann *Gladius Dei*. Ma délelőtt fejeztem be, s a jól ismert müncheni helyszínek (Odeonsplatz, Ludwigskirche, Schellingsstraße, Türkenstraße) megérintettek. Két hónapig a környéken laktam, s jó egy esztendőn keresztül gyakorlatilag naponta megfordultam ezeken a helyszíneken. Az is tiszteletet parancsoló, hogy az utcákat ma is ugyanúgy hívják, ahogy hívták Thomas Mann idejében. Ami ott természetes, az nálunk legalábbis figyelmet kelt... Kíváncsi lettem volna, hogy magyar fordításban hogy hat, milyen a hangulata az elbeszélésnek, de a birtokomban lévő magyar Thomas Mann-válogatottba ezt a novellát sajnos nem vették fel.

2005.1.26. (Keszegfalva)

Este az ágyban Dušan Šimko, Svájcban élő szlovák író *Kassai maraton* című könyve. Úgyes, plasztikus kép a soknemzetiségű Kassáról, ahol a hősokeket (legalábbis az első, címadó novellában) semmi más nem érdekli, sem a magyarok, sem az oroszok bejövetele, sem a társadalmi rend változása, igen még az unoka keresztelője sem, hanem csak és kizárólag az általuk szervezett kassai maraton sorsa. Újvári tapasztalataim, élményeim alapján azt hiszem, a Šimko által megrajzolt kép hitelesebb, mint amit Márai fest a harmincnyolcas bevonulást követően. Kár, hogy Icu a magyar fordítást vette meg. Kíváncsi lennék, hogy néhány mondata, névhasználata hogyan hat az eredeti, szlovák kiadásban. Van benne például egy passzus, miszerint a kassai lakótelepi ház konyhájában 'rékas'

lenne. Nos, a 'rékas' szennyes edényt jelent, úgy tudom a – Kisalföldön. Szinte biztos, hogy a fordító, F. Kováts Piroska, valahonnan innen származik...

Sűrű hóesés, hófúvás. Ahogy az ilyenkor, télen, meglepetésszerűen lenni szokott, Magyarországon megállt az élet, a rádió mindenkit arra szólít fel, hogy ne induljon el hazulról... Ettől függetlenül maradtam itthon dolgozni, de jól is tettem. Icu meg (peches ember ne menjen a jégre) éppen mára jelentkezett be fodrászhoz, fogorvoshoz. Úgyhogy most ott van...

2005. 1. 28. (Keszegfalva)

Végeztem a Šimko-novellákkal. Kassai életképei kicsit mások, kicsit olyanok, mint amilyeneket Máraitól ismerek. Mint amikor egy hatalmas hegyet két fotós is lencsevégre kap, kissé ugyan más, de egymástól különösebben nem nagy távolságban elhelyezkedő látószögéből. Mindemellett a kötet – feledhető, s ez talán a fordításnak is „köszönhető”. Nem tesz jót ugyanis a műnek, ha az ember agyában olvasás közben állandóan ott katog: ez és ez a passzus vajon miként hangozhat az eredetiben? Meg kell tehát szerezni és újraolvasni!

2005. 1. 29. (Keszegfalva)

Este az ágyban Karl Kraus (*Unsterblicher Witz*) és Rónay György *Naplója*. Ez utóbbival kapcsolatban úgy rémlik, s néhány aláhúzás, széljegyzet is erről tanúskodik a kötet elején, hogy egyszer már nekirugaszkodtam, de nyilván valami más munka elsodort mellőle. Pedig inspiratív jegyzetek, a napló műfajának az enyémmel hasonló értelmezése, mi több, belső vívódásait, fogadkozásait is valahol az enyémmel érzem rokonnak: „Szükségét érzem annak, hogy valami programfélét készítek magamnak. Az a veszély fenyeget, hogy terveim elaprózódnak és csak néhány jó-rossz töredéket tudok nyélbeütetni...” Majd valamivel később: „Többet dolgozni: ehhez hozzátartozik az is, hogy jobbnak lenni. Az embernek egyre jobbra kell építenie önmagát. A fiatalság elmúltával ez nem tanács, hanem parancs.” Igen: jobbnak lenni. De meg tud-e az ember változni? Lehet-e annál jobb vagy rosszabb, mint aminek az Úristen megteremtette? Néha kételyeim vannak, s úgy érzem, senki nem tud kibújni a bőréből, pláne nem negyven- vagy ötvenévesen... Próbálkozni persze lehet, próbálni Rilke parancsát követni...

2005. 1. 30. (Keszegfalva)

Rónay naplója. Vannak benne „unalmasabb”, számomra alig érthető (fél)utalásokkal tűzdelt passzusok, s ez arra figyelmeztet: próbáljam olvasni az én jegyzeteimet is egy kívülálló szemével. Mert ami nekem természetes, azt nem biztos, hogy a majdani olvasó is (ha lesz) érteni fogja.

Valahol azt írja, hogy éjjel, félálomban teljesen világosan összeállt számára egy műve egész szerkezete, aztán reggelre elfelejtette. Most apró emlékfoslányokból próbálja összerakni az éjszaka folyamán már „elkészült” művet. Ezt az érzést ismerem. Álom és ébrenlét határán jutnak az ember eszébe a legjobb gondolatok, ám ezeket, ha nem veti azonnal papírra, reggelre általában elfelejti. Ha jól emlékszem, Selye János figyelmeztet arra, éjjeliszekrényünkön mindig legyen papír és ceruza, hogy az ilyen gondolatokat, ötleteket azonnal föl tudjuk írni. Csakhogy lebegés közben, amikor szinte már alszik az ember, nemigen tud írni...

Nem olvasok gyorsan, de az az igazság, hogy Rónay naplóját még lassabban kellene olvasni. Nem a mennyiségre kell törekedni (nincsenek is ilyen ambícióim persze, de –

inkább a kíváncsiságtól hajtva – mégis szinte hajszolom magamat előbbre), hanem arra, hogy az olvasottakat valóban be tudjam fogadni, s befogadva meg is tudjam őket emészteni. Az olvasásnak csak így van értelme.

Nyolcvanhatos naplómát olvastam. Számomra nyilván lebilincselő ez a lektúr, de vajon hogy viszonyul majd a belőle készült válogatáshoz a külső olvasó? Különben megdöbrentő, hogy ugyanazok a problémák foglalkoztatnak, amelyek manapság. Az ember folyton önmagát ismétli?

2005. 2. 2. (Budapest)

Tegnap óta Budapesten, körbefutva egy csomó hivatalt, barátot, most holtfáradtan ülök az OSZK-ban. A bibliográfia korrektúráját végzem, s egy adat ellenőrzése végett vettem a kezembe a *Palócföld* 1999. évfolyamát. Benne N. László Endre *Kibékülök Hviezdoslavval...* című írása. S most úgy fogok járni, mint Fábry, aki egy recenziót úgy írt meg első mérgében, hogy végig sem olvasta a bírálendő könyvet. Nos, N. László Endre egy 1968-as zsolnai riportútjáról számol be, amelyből kiderül, hogy nagyszülei Zsolnán éltek, és hogy édesanyja is Zsolnán született 1906-ban. Ott akkor még „mindenki beszélt magyarul, s így eshetett meg, hogy sem ők, sem anyám egyetlen szót sem tudott szlovákul”. Most meg „bizony már senki nem beszél magyarul” – állapította meg keserűen, majd hozzáteszi: „Lám, mi minden megtörténhet hatvan év alatt!”

Igen, hatvan év alatt sok minden megtörténhet, csak az nem, hogy egy egész város nyelvet váltson. Itt sokkal inkább arról van szó, hogy abban a társadalmi rétegben, amelyben a cikk írójának családja élt, valóban magyarul beszélhettek, de hogy a „köznép” nem volt magyar, az szinte biztos. Szomorú, hogy magyarjaink annyira dölyfösek voltak, hogy észre sem vették, a „köznép” nem magyar, legfeljebb kényszerűségből töri a magyart, s az első adandó alkalommal fellélegezve igyekezett is gyorsan elfelejteni mindent, amit magyarul tudott. N. László Endre családja (s annak a társadalmi rétegnek a zöme, amelyhez tartoztak) pedig elhagyta Zsolnát. Ezért nem beszél ma Zsolnán senki magyarul... Ami persze megint csak nem lehet igaz, hiszen Végh Laci tán tavaly mesélte, hogy a zsolnai újságárusoknál lehet kapni *Új Szót* és *Vasárnapot*. Hát, ezeket csak megveszi és olvasa is valaki... Visszatérve N. László Endrére: az efféle elejtett mondatok, félmondatok légiói alakították ki a magyar(országi) közvéleményben azt a tévképzetet, miszerint ha a „Felvidékre” jönnek, akkor Zsolnán és Iglón, Lőcsén és Bártfán egyaránt boldogulni tudnak magyarul. Hát, sajnos, nem... Illetve, ahogy hallom, újabban egyre jobban, ám ez nem a történeti előzményeknek tudható be, hanem annak, hogy az élelmesebb szlovákok felismerték a turistaforgalomból adódó többletbevétel lehetőségeit, s ha egy mód van rá, alkalmaznak magyarul is beszélő pincért, recepcióst stb. Sőt, még az is lehet, hogy maguk is elkezdenek magyarul tanulni. Ezzel magyarázható talán, hogy éppen egy zsolnai középiskolában az egyik választható idegen nyelv a magyar. No, de ez azért ne tévessen meg senkit visszamenő hatállyal!

Ugyanebben a folyóiratszámban Balla D. Károly két szép szonettje. Nem is gondoltam volna, hogy még ma is él ez a versforma. Ezek nyilván rajta vannak honlapján is, de „televízió” keresztül nem tudok verseket olvasni. Ahhoz kell a papír fogásának, illatának varázsa; az, hogy hátradőljek karosszékemben, s érezem a költeményt testi mivoltában is. Persze: a papíron önmagában lehetne bármi, de ha tudom, hogy mi van rajta, mindjárt más a fogása, tapintása... Ez persze hülyeség, szentimentalizmus. No de a versírás nem az?

Íme két szép sora:

„De késni folyton nem lehetsz bolond...”;

és:

„s avarnak készül már a sárga lomb”.

Végül mégis elolvastam N. László Endre egész írását, bár közvetlenül a fentebb tárgyaltak után is olyasmiket írt, amiktől kinyílik az ember zsebében a bicska. Íme: „Nekünk ezer esztendő nem volt elég arra, hogy a Felvidék lakosságát elmagyarosítsuk [akkor miért is beszélt Zsolnán mindenki magyarul?], hiszen ez nem is volt sohasem a célunk [tessék elolvasni a 19. század végi kapcsolódó vitairódmalmát, újságokat!], nekik elég volt hatvan, hogy a magyar falvakat és városokat elszlovákosítsák...” Hogy lehet valaki ennyire elfogult, ennyire szemellenzős? Megőrülök!

Az egész írás egyébként bugyuta, szemmel láthatóan utólag konstruált, de legalábbis kozmetikázott „hőseposz” arról, miként koszorúzta meg a rendőrség épülete előtt télen (!) virító piros rózsákból kötött magyar nemzetiszínű koszorúval Hviezdoslav sírját.

Délelőtt Voigt Vilinél a tanszéken. Talán egy jó fél órát beszélgettünk, pontosabban: beszélgetett, én meg hallgattam és rengeteget tanultam tőle. Most éppen az evangélikus népi vallásosságról. Utána Kósa Lacihoz ugrottam be, aki – mint mindig – ma is rettentően elfoglalt volt, de azért leültetett „pár percre”, hogy aztán szintén jó fél óra terjedelemben előadja összes intrikus megjegyzését. Nem feltételezem ugyan róla, hogy a hátam mögött engem is mocskolna, de akkor sem szeretem hallgatni ezt az állandó „káderezést”. Egyszerűen nem érdekel, hogy ki az „ősbolsevista”, s ki a „rendes keresztény-konzervatív polgárfiú”... Úgy gondolom, a tudománynak másról kellene szólnia, s Kósánál másról is szól. Akkor meg miért traktál engem folyamatosan az efféle háttérinformációkkal?

Később még Tarnóczy Mariannál, az Akadémián, egy tanulságos beszélgetés, majd a Néprajzi Társaságnál... És most itt vagyok, mint írtam volt, hullafáradtan.

Kikapcsolódásképpen Jules Renard naplója. Semmit nem tudok az íróról, s bár elolvashatnám Dobossy László eligazító bevezetőjét, de nem teszem. Kíváncsi vagyok, mond-e valamit nekem egy napló, amelynek szerzőjét nem ismerem. 1900. január 1-jén meg sem említi, hogy századforduló van, ami azért érdekes, mert minő extázisban voltunk 2000-ben!

Mivel válogatásról van szó, nem tudni, milyen lehet a teljes napló. Ez amolyan aforizmagyűjteménynek fogható fel inkább. Egy író erőlködésének, hogy mindig valami sűrített bölcsességet, de legalább meghökkentőt, jópofaságot mondjon. Ilyen mondatok vannak benne: „Milyen hosszú is az élet télen!” vagy „A paraszti bölcsesség tulajdonképpen tudatlanság, amely a csöndben meglapul”. Mindamellett bele fogok én még ebbe olvasni!

2005. 2. 4. (Keszegfalva)

Finiselés a bibliográfia-korrektúrával, este elvittem Rökkónak és az egészet megcsináltuk. Már csak a borító van hátra, s kedden mehet a nyomdába.

Ilda járt benn, s mondja, hogy az új vezetés már Pastoralist és Csütörtökyt is kirúgta. Ügyesek a fiúk, még Mečiarék is tanulhatnának tőlük, ami persze nem jelenti azt, hogy különösebben sajnálnám Csütit. Hasonló törvénytelenséggel jutott pozícióba 1990-ben, mint mostani utódai, s puhatestűségét mindvégig megőrizte. Nem félttem én őt, akár egy parafa dugó, biztos a felszínen marad...

Este Vajda prof. hívott, hogy megköszönje a neki küldött Actát és születésnapj jókívánságainkat. Rohamosan öregszik szegény és felejt. Istenem, de kár! Mondja, hogy a

Noszty-fiúban egy vadász leírása pontosan ráillik a HDA ördögleírására. Vajon Mikszáth honnan szedett ilyeneket? Meg fogom nézni a Noszty-fiút...

A *Domino Fórum* mostani számában vita Ladislav Kováč *Moderná biológia a vyhliadky ľudstva* című írásában megfogalmazott gondolatai körül. Úgy rémlik, arról a mikrobiológus Kováčról van szó, aki valamikor a nyolcvanas évek vége felé a szlovák szellemi életet igencsak fölkaparó, mítoszromboló nézeteket fejtett ki a szlovák történelemtől (utána nézni régi naplójegyzeteimben!). Mostani fejtegetéseiben a természettudományok, jelesül elsősorban a biológia szerepének a felértékelődését várja el a humaniorák körében is. Mivel sok kérdésre a kultúratudományok nem szolgáltak adekvát válaszokkal, úgy véli, a biológia az, amely az ember mint társadalomban élő élőlény viselkedési formáit magyarázni tudná: „Biológia nahromadila veľa poznatkov o ľudskej prirodzenosti, o spôsoboch, akými sa konštituuje a vyvíjajú spoločnosť živočíchov, o sebestve a altruizme, o potenciáli k dobru a zlu, o dôležitosti emócií v ľudskom racionálnom konaní, o ľudskej potrebe mýtov a schopnosti transcencie. Biológia by sa mohla stať centrálnou vedou v hľadani odpovedí na otázky, ktoré si dosiaľ tradične – a možno neúspešne – stavali kultúrne vedy.” Tény és való, a kultúratudományok vizsgálódási módszerei behatároltak, s át kellene törni azt az inkább képzeletbeli, mint valóságos falat, amely az embert mint kultúrlényt az embertől mint biológiai lénytől a kutatásban kettéválasztja. Mert a valóságban ez vélhetően nem válik ilyen élesen ketté: a kulturális fejlődést (hogy milyen mértékben, az más kérdés) nyilvánvalóan jelentős mértékben biológiai adottságok is meghatározzák. Egyes cselekedeteinket a tanult, elsajátított kulturális-társadalmi normák mellett biológiai adottságaink, öröklődött tulajdonságaink is szabályozzák. Miközben hosszútávon a kulturális-társadalmi örökség minden bizonnyal a biológiai képen is módosíthat.

Kováč másik fontos felvetése, hogy nookráciára (a személytelen, emberöltők alatt felhalmozott tudás uralmára) lenne szükség. Nem tudományos kutatókkal akarja ő az országokat kormányoztatni (ahogy azt például egyik vitapartnere, Egon Gál is félreértette), hanem a „tudás” kormányzását követeli. Magyarán, a szakértelmiség mint tanácsadó állna a politikusok mögött. Ez elvileg ma is így van, így kellene lennie, csak sok esetben megfordult a dolog: a szaktanácsadó azt mondja a politikusnak, amit az hallani szeretne, és nem azt, ami az általa képviselt tudományok eredményei mondatnának vele. Megrendelt szaktanácsadók megrendelt szaktanácsokkal szolgálnak. Hogy eljön-e valaha a nookrácia, a valódi tudás valódi hatalmának az ideje, abban én nemigen hiszek. Kissé utópisztikus Kováčnak ez a tétéle, bár rokonszenves. Különbén éppen abból kifolyólag utópisztikus, mivel hogy az ember emberből van: tehát biológiai lény és bármennyire is nagy a tudása, azért az ösztönei is irányítják. Tehát egoizmus és altruizmus, a mítoszokra, a falkavezérségre való hajlam és egyéb biológiai „adottságok” adott esetben felülírhatják az évszázadok alatt felhalmozott tudásban való hitet.

2005. 2. 6. (Keszegfalva)

Éjjel arra ébredtem, hogy Dvořák *Stabat Mater*ének egyik részlete (egy tenorszóló) zeng a fejemben. Sokáig nem tudtam elhessegetni, s így visszaaludni sem. Közben eszembe jutott – tudj’ Isten minő képzettársítás révén –, hogy valóban germanofil lennék én? Az tény, hogy rajongok a német kultúráért: főleg irodalomért, zenéért. Amióta élő „németeket” is megismertem, sok németül beszélő embert szerettem meg. No de olyan nincs is, hogy „német”. Van német nyelv, aztán vannak bajorok, osztrákok, poroszok stb. S azokon belül is emberek. Ha németül beszélő, handabandázó bunkókat látok valahol (mondjuk Bibioneban), az semmit nem változtat állítólagos germanofilségemen. Bunkók

mindenhol vannak, s amit én szeretek a németekben (Thomas Mann, Max Frisch, Stefan Zweig vagy a másik Thomas, a Bernhard munkái), az független ezektől a bunkóktól.

A naplórás – írja Rónay – „*hasznos dolog, rendszerességre, benső, lelki és szellemi fegyelemre nevel*”. Ehhez viszont valóban rendszeresen kellene írni, a szó szoros értelmében vett naplót. Az én-féle laza naplófeljegyzések is jók valamire (ha másra nem, hát stílusgyakorlatra), de korántsem töltik be azt a szerepet, amit Rónay tulajdonít a naplónak.

Rónay kételyei sokban hasonlítanak az enyéimhez (hogya miért örülök én ennek?). Például: „*A lazulást illetően különben jellemző a könyvek végig nem olvasása, ami nálam azelőtt sosem fordult elő; már vagy ötöt-hatot hagytam félbe. Több és mélyebb tudás kelene; ennek föltétele a több és mélyebb élet. Nem megelégedni a látszattal*”, majd: „*...mint annyiszor, abból, amivel foglalkozom, valami más téma felé szeretnék kitérni*”.

Az sem tanulságok nélkül való, amit a gépeléssel kapcsolatban ír: „*A gépelés lényegesen rövidíti a munkát (...), így gyorsabban megy, de együtt jár vele bizonyos felületesség is: az ember elfogadja az első fogalmazást s annak, mert gépelt szöveg, bizonyos állandóságot tulajdonít, márcsak lustaságból is; egy tévesen kezdet mondatból, csak hogy ne kelljen radírozni, vagy új papírt betennie a gépbe, fogalmazási manőverrel vágja ki magát...*” Vajon mit szólna a számítógéphez? Amikor szövegeket, szövegrészeket másolgatunk, teszegetünk át innen oda és fordítva, bizony: lustaságból. Minek fogalmaznám azt meg még egyszer, amit már egyszer megtettem?! Nosza, keressük csak meg, hol is írtam erről? Azáltal, hogy a technika óriási mértékben megkönnyíti munkánkat, agytevékenységünk sorvad: mindent a gépre bízunk. Ha tudni akarom, mennyi tizenhétszer huszónhárom, nem papíron (horribile dictu: fejből!) számolom ki, hanem rákattintok gépem számológépmenüjére, s már meg is van az eredmény. Miközben agyam békésen mohásodik tovább...

Este a televízióban beszélgetés Kertész Imrével a *Sorstalanság* filmváltozata bemutatója kapcsán. Végtelenül szerény, pirulós, egy Nobel-díjas minden rossz allűrjét nélkülöző ember. Emlékszem rá, talán 2000-ben a budapesti Könyvhéten megkértem őt, hogy dedikálja *A kudarcot* Icnak. L. Juhász Ilonának kérem – mondtam, s ő már írta is, hogy L. Juhász Gyulá... (nyilván rám nézve nem hitte, hogy Ilona lennék, ezért gondolt Gyulára). Miután figyelmeztettem, elpirult, s rendkívüli módon zavarba jött. Majd a (befejezetlen) Gyulát áthúzva utána írta az Ilonát, s mondja, „*így legalább lesz a dedikációnak bukéja*”. Akkor sem ő, sem én nem sejtettük, hogy mindezt egy, két év múlva Nobel-díjas író mondta, írta nekem.

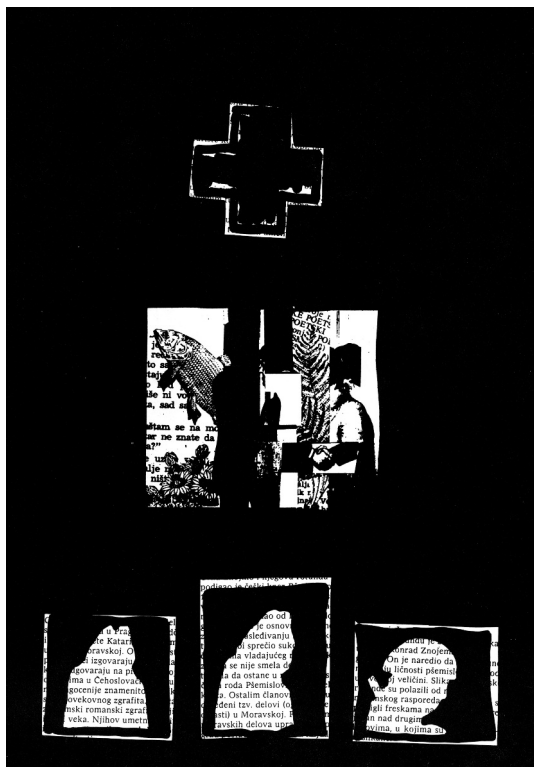
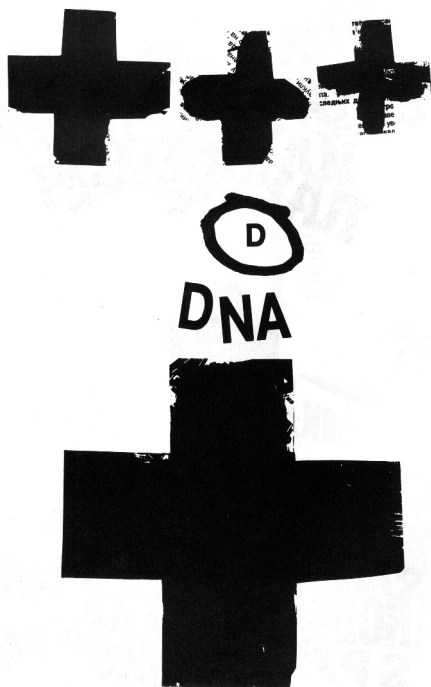
2005. 2. 8. (Keszegfalva)

Tegnap reggel Csütörtöky állított meg bennünket az utcán, hogy elpanaszolja kirúgattása történetét. Az új igazgató állítólag felajánlotta neki, hogy portásként, félállásban maradhat. Ő, mármint Csütörtöky azon kesereg, hogy nem kellett volna fölvennie Fehér Csabát egy másik, képzettebb aspiráns helyett (ti. Fehérnek csak tanárképzői oklevele van). No de akkor, amikor felvette, nem tudta, hogy mi a végzettsége? S ha volt jobb, miért őt vette fel? Mert Fehér Csabának Zsigmond Tibor a nagybátyja? Másrészt, az egész mocskos ügy legfontosabb tanulsága számomra (ami persze nem újság, hanem mindössze az eddig tudottak megerősítése), hogy teljesen mindegy, szlovák-e valaki vagy magyar. Ha gyenge jellem, ugyanúgy viselkedik, a szó szoros értelmében még ugyanazokat a fordulatokat is használja: Idának, miután kirúgta őt, Fehér Csaba (ahogy annak

idején nekem Mrázik) felajánlotta, ha elhelyezkedési gondjai lesznek, forduljon hozzá bizalommal, majd ő segít. Csütörtöknek most félállást kínált, ahogy nekem annak idején Lehocká...

Megjött a *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* legújabb száma, benne Katalin Horn recenziója német könyvemről. Egészében véve pozitív visszhang: „Vielleicht ist es nicht übertrieben, wenn die Rezensentin hierin ein kleines Modell von 'Europa' erblickt? Auf alle Fälle ist das vorliegende Buch mehr als 'Volkskunde', d.h. die Untersuchungen der Gegenstände, der Sitten und Bräuche sind in eine bewegte Zeit- und Mentalitätsgeschichte eingebettet”. Magam is többnek szántam könyvemet, mint hagyományos értelembe vett „néprajz”-nak; mind a magyar kiadást, mind a német változatot. Az, hogy ez valakinek föltűnt, már eredményként könyvelhetem el. Mindamellet néhány értetlenkedés, félreértés (pl. *Adventskreuz!*), okoskodás van benne. Az ismertetés alapján a szerző mesekutató lehet, s az Interneten utánanézv ez az érzésemet meg is tudtam erősíteni. A szlovákiai magyar népmesék részletesebb taglalását kéri számon a kötetben, miközben nem veszi észre, hogy a mesén kívül ezereggy dologról *nem írtam*. A tíz tanulmány csak példa, mégpedig elsősorban nem is a szlovákiai magyarok néprajza legkarakterisztikusabb jegyeit, hanem inkább az én eddigi érdeklődési körömet reprezentálja (miközben persze képet nyújt, egyfajta szubjektív, az én érdeklődésemén átfiltrált képet a szlovákiai magyar tájak népi kultúrájáról is). Ezt talán nyomatékosabban kellett volna az előszóban hangsúlyozni... Mindig tanul az ember.

A polgárháború előérzete 1-2, 1990

Most hívtott Végh Laci, hogy beszámoljon: a hétvégén Felbáron is fölújították a dőrejárást. S mintegy mellékesen megjegyzi, hogy a gútoriak is ezt szerették volna tenni, ezért szombaton reggel küldöttséget menesztettek Tejfaluba, hogy adnának már kölcsön nekik néhány dőret. Amit persze a tejfalusiak sértődötten visszautasítottak. „A mi dőreinket nem adjuk!” Népi kultúra.

Hosszú, okos levél Lőrinczi Marinellától Cagliariból, Szardínia szigetéről. Az Actát köszöni meg, s főleg Stoličná tanulmányára reagál. Elgondolkoztató az a fölvetése, hogy náluk, Szardínián is az „eredeti”, „valódi” kultúrának a hegyvidéki, a pásztorkultúrát tartják, szemben az alföldi, földművelővel. S bár a szigeten a juhtenyésztésből eredő jövedelem mindössze 5-10 százaléka az egésznek, a helybéliek zöme úgy gondolja, hogy ez nem így van, s csak a statisztikák csálnak... Megvan ez a szlovák szemléletben, de a magyarban is. Annak a nézetnek a kialakulásában, hogy a legmagyarabb magyarok a székelyek, sok más mellett az is közrejátszhatott, hogy alapvetően magashegyi állattartó kultúra az övék. Ahogy nálunk a gömöri magyarok is magyarabbnak gondolják magukat a csallóköziéknél.

2005. 2. 9. (Keszegfalva)

Délután Andruška titkárnője (?) hívtott Nyitráról, hogy megbeszélje velem, mikor akarom tartani óráimat a jövő héten induló szemeszterben. Hát, ez gyorsan megy Nyitrán! Egyszer beszéltünk a témáról, csak úgy mellékesen, teoretikusan, s íme, már rám is akarnak sózni heti 4-5-6 (?) órát. Persze lehet, hogy ez lesz a jó: azonnal a mélyvízbe, ahol legalább megtanulom összeszedni és érthető módon kifejezni is gondolataimat... És, mintegy megrendelésre, ma jött meg a Waxmann Kiadó két publikációja, amelyek éppen a Völkerkunde értelemben vett etnológia eredményeinek hasznosításáról értekeznek az iskolai oktatásban. A belőlük leszűrhető, a mi viszonyainkra alkalmazott tanulságok felhasználandóak egyetemi előadásaimban!

Dolgozni szerettem volna, de nagyon nehezen ment. A nyitrai ügy mozgatja a fantáziámat, de inkább bénítóan, mint inspiratívan. Végül aztán mégis be tudtam fejezni a szlovákiai magyar néprajz szemléletváltását szorgalmazó esszét. Este a (Cseh)szlovákiai magyarok lexikona címszavaival bíbelődtem, ami viszont nagyon nyögvenyelősen ment.

2005. 2. 10. (Keszegfalva)

Pánikhangulat, amiből következően nem, illetve csak rendkívül nehezen megy a munka. A nyitrai nővel tegnap abban maradtunk, hogy ma visszahív, egész éjjel kattogott az agyam, gyomorideggel ébredtem, s végül is nem hívtott. Hát ez a Balkán. Most nem tudom, hívjam-e László Bélát vagy hagyjam sorsára a dolgot. Egyrészt jó lenne ott is kipróbálni magamat, másrészt azért több ráfutással, s nem mindjárt heti hat órában!

Tegnap Lőrinczi Marinellától a cagliari Szent Efisio-ünnep kapcsán kérdeztem egyet s mást narancs-tanulmányomhoz. Ma meg is jött a válasz, egy csomó értékes adattal, illetve újabb szempontokkal. Jó, ha az embernek van kihez fordulnia...

Este kevésbé munka (kevesebb, mint amit magamtól elvárnék), majd később a Voigt-kötet. Eszembe jutott Ladislav Kováč cikke, és elővettem 1989-es naplómát is. Valóban találtam benne több, Kováč akkori írásaira vonatkozó lelkes hangú (!) hivatkozást. Amikor az alábbi sorokat olvastam viszont, mintha áramütés ért volna, a szó szoros értelmében egy pillanatra lebénultam: „Tegnap érdemben annyit tettem, hogy végigolvastam Joseph Roth: *Jób című gyönyörűséges könyvét. Igazán örülök, hogy csak úgy véletlenszerűen megvettem, felfedeztem magamnak ezt a megható és elgondolkoztató történetet...*” (1989. 9. 26.) Nagyon (?) jól (?) emlékszem (?), hogy Rothról először Münchenben hal-

lottam, olvastam, majd amikor Voigttal Straubingba kirándultunk (1996 tavaszán), akkor ő is emlegette, s még mondtam is neki, hogy semmit nem olvastam tőle. Aztán, talán 1998-ban Budapesten, a Központi Antikváriumban megvettem a *Jóbot* németül, s nagy lelkesedéssel elolvastam, majd nemrég még egyszer. Viszont erre az első, magyar olvasatra még így, segítséggel sem tudok visszaemlékezni. Ha megvolt, pedig hát nyilván megvolt, akkor a válás után Újvárbán marad(hatot)t. Akárhogy és akárhol is legyen, azért borzasztó, hogy ily mértékben kitörlődnek az agyamból fontos, vagy az adott pillanatban tiszta szívvel annak vélt dolgok.

2005. 2. 11. (Keszegfalva)

Tisztáztam László Bélával a nyitrai tanítás kérdését. Ezek szerint kéthetente négy órában tanítom majd a magyar néprajzot. Hogy azon belül miről beszélek, abban szabad kezet kapok. Tizennégy hungarisztika szakos hallgatóm lesz, akiket még vizsgáztatnom is kell a szemeszter végén. Ez így méltányos, s mint mondtam már: legalább ebben is kipróbálom magamat. Már is azon kattog az agyam, miről is beszéljek majd? A „magyar néprajzot” mindenképpen be kell mutatni, ám nem tudom megállni, hogy egy kis európai etnológiát ne csempésszek be... Lehetne szólni például a nemzeti sztereotípiákról, nemzeti szimbólumokról, a cseregyerekrendszeréről, településtörténeti tanulságokról a néprajzban stb. Csak tudnám, milyen a hallgatóság előképzettsége és fogékonysága!

2005. 2. 12. (Keszegfalva)

Délután nagy nehezen, tényleg szinte vért izzadva (!) keveset előbbre haladtam a lexikonzócikkkel. Azért is kínos ez, mivel a honoráriumot még decemberben megkaptam értük, s végre már valóban le kéne legalább valamit (!) adnom belőlük... Most a leginkább a Voigt-kötettel való foglalkozás tud lekötni, amit viszont senki nem vár el tőlem.

A könyv olvasása közben állandóan azt keresem, mi benne az a trükk, rafinéria, amely az embert minduntalan arra készteti, hogy egy-egy új ismeret elolvasása után/közben felfelugorjon karosszékeből, s más könyvekben további részleteknek járjon utána. Konrád György valahol annak az óhajának ad hangot, hogy egyszer meg kellene írni azt a könyvet, amely után már nem kell több könyvet írni. Nos, Voigt az ellenkező (ha úgy tetszik) véglet: más könyvek meglétére, ily mértékű ismeretére rendkívül kevés szerző számít, apellál. Mindez talán több évtizedes pedagógiai tevékenységének a lenyomata...

2005. 2. 15. (Keszegfalva)

Tegnap Pozsonyban a Magyar Kultúra Múzeumában a szakrális kisemlék-kiállítás előkészítése. Közben átfutottam az állandó néprajzi kiállítást, ami tetszetős ugyan, ám nem a valós népeletet tükrözi vissza, és a szlovákiai magyar nyelvterület kulturális sokszínűségét sem érzékelteti, miközben (persze a szerző említése nélkül) a szlovákiai magyar nyelvterület néprajzi tagoltságát az én felosztásom alapján egy térképen bemutatja. S így még, ha lehet, rosszabb a helyzet: légtüres térben lóg egy térkép, amire a kiállított tárgyak nem rezonálnak. Mert ki tudja például, hogy hol van Páskaháza (ahonnan egy szép ácsolt láda van kiállítva)? S miért nem helyeztek mellé egy komáromi ládát?

Egy többé-kevésbé szépen kivitelezett, a néprajz 19. századi szemléletmódját reprezentáló expozícióról van szó tehát. De meg kell még nézni alaposabban is.

2005. 2. 18. (Keszegfalva)

Tegnap kiállításmegnyitó Pozsonyban. Nem voltak túl sokan, de a sajtó tisztességesen (?) képviselte magát. Lám, megfordul a világ: nem az újságírók, a száguldó riporterek mennek az események után, hanem az eseményeknek kell a sajtó után húzódnuk. Ez már

talán a tizenkettedik megnyitója a kiállításnak, de ennyi érdeklődő sajtómunkás sosem volt, mint tegnap...

A legjobban azonban Botikéknak örültem, akik elkéstek ugyan, mivel a 17-ei dátumot 17 órai megnyitónak nézték (csak tudnám, hogy akkor miért nem 16-án vonultak el a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumába...), no de valóban nagyon örültem nekik, s igen kellemesen elbeszélgettünk. Márta erősen kapacitál, hogy menjek el egyszer Pozsonyba, diákjainak könyvemről beszélni. Nem lehet, nem is szabad kibújni alóla: április végére vállaltam.

Útban Pozsony felé megálltunk Kis Bélánál, aki búcsúzóul a kezembe nyomott egy *Schlösserland Bayern* című, szép kiállítású útikönyvet. Este azt lapozgattam az ágyban, és szinte befájdult a szívem, hogy minden bizonnyal már soha az életben nem jutunk el hosszabb időre Bajorországba. Ez a fájdalmas az életben, hogy nem lehet visszahozni, megismételni a régebbi szép, nekünk tetsző eseményeket. Ahány perc, annyi megismételhetetlen, egyedi történet. S talán, amennyire fájdalmas ez, annyira szép is. Csak tudatosítani kell, és teljes lelkünkkel, értelmünkkel célzatosan élni az életet. Ami megint csak lehetetlen.

Még tegnapelőtt telefonált Ozsvald Zsuzsa, hogy szüksége lenne már a kijavított kéziratra, mivel a Könyvhétre akarják megjelentetni, s hogy Szigeti Laci állítólag egy szép, reprezentatív kiadványt szeretne belőle csinálni. Részben ezzel összefüggésben arra is kér, hogy valamilyen „rendes” címet találjak neki. Igen, a *Tanulmányok Csallóköz néprajzához*, az minden, csak nem normális könyvcím. Tipikus alcím, érzem én ezt a kezdetektől, de egyszerűen nem jut semmi épkezláb megnevezés az eszembe... Nem bánom egyébként, hogy „reprezentatív” kiadványnak szánja, sőt megtisztel, de akkor nem is a Csallóközi Kiskönyvtár sorozatban jelenne meg? Mindegy, ma itthon maradtam, hogy hétfőn postára tudjam adni a lezárt kéziratot.

Hosszas böngészgetések után Baranyay könyvében, a Komárommal kapcsolatos „népdalok” közt egy formula több variánsára akadtam (a *Komáromi Kalendárium* címlapján jelentek meg ezek a rígmusok a 19. században, s voltaképpen Komárom városára vonatkoztak, de lehet általánosítani az egész Csallóközre is), szóval több variánsból hoztam össze egy sokadikat: *Két Duna keríti... Tanulmányok a Csallóköz néprajzához*. Azt hiszem, ez már elmegy...

Különben jó nagy bunkó volt ez a Baranyay! Azzal büszkélkedik, hogy húsz esztendő alatt sem szlovákul, sem csehül egy szót sem tanult meg. Amikor egyszer egy cseh (szlovák?) rendőrtiszt akarta őt kihallgatni, s miután sem szlovákul, sem csehül nem boldogult vele, németre váltott, de Baranyay doktor úr ezt a nyelvet sem beszélte. A tiszt tajtékzott, mivel provokációnak vélte az egészet, hiszen elképzelhetetlennek tartotta, hogy egy doktor (!) ne beszéljen németül. Vannak pedig többen is ilyenek...

Később, pihenésképpen, Rónay és Voigt.

A televízióban közöltek egy hírt, miszerint Miskolcon egy hatalmas, jégkockából készült piramist építettek. A piramis olvadása a fokozatos átmenetet jelzi a télből a tavaszba. A miskolciak ezzel, úgymond, hagyományt szeretnének teremteni... Pedig igencsak régi, téltemető-tavasváró szokásokhoz kapcsolódnának, mégha újszerű formában is. E kezdeményezés gyökerei megegyeznek a kiske-bábu vízbe dobásának, illetve elégetésének ideológiai gyökereivel.

2005. 2. 20. (Keszegfalva)

Délelőtt Voigt és Rónay, majd a Csallóköz-korrektúra. Közben a Bartók Rádió Ady-verseket sugárzott Bessenyei Ferenc előadásában. Rég hallott/olvasott versek dobbantották

meg szívemet. Ady nemzeti volt, de nem az a nemzeti, mint a mai, magukat nemzeti-nek vallóak. Pontosan látta azt a bunkóságot, amelyet például a mai baranyayak erényként élnek meg.

„*Gide egyszer azzal biztatta Charles du Bost naplója folytatására: hátha ez lesz az életműve. Ez az oly jellegzetes gide-i gondolat – fortyan föl Rónay – eleve tiltakozást kelt bennem. Ne naplót írjunk művek helyett, hanem elsősorban műveket. A napló maradjon egy műhelynek, tükörnek, lelkiismeret-vizsgálatnak, önellenőrzésnek, s afféle emlékezetnek; legyen valóban 'eszköz', mégpedig kettősen: az írói alkotás felé egyrészt, a magunk személyiségének kialakítása felé másrészt...*” Nem tudok egyetérteni Rónayval, bármennyire bombasztikus (vagy épp azért?) kijelentése („*Ne naplót írjunk művek helyett*”), hiszen a napló, végső soron egy irodalmi műfaj a sok közül. Voltaképpen Montaigne is „naplót” írt, amikor jegyzeteit papírra vetette, s ezzel nemcsak életművét, hanem még új műfajt, az esszé műfaját is megteremtette. Szoros értelemben Márai Naplója sem „napló”, hiszen az egyes bejegyzéseket nem datálja pontosan (mindössze évek szerint tagolja), szemben Rónayval vagy Thomas Mannal, akik pontosan keltezett jegyzeteket hagytak hátra. Nem mondom, hogy a keltezés az ő esetükben teljesen indifferens, de alapvetően mégsem fontos. Amennyiben ezek a följegyzések (egyenként és összességükben) gondolati, dokumentatív és/vagy esztétikai értékkel is bírnak, akkor az efféle napló az adott személyiség életművének igenis akár egyik legfontosabb alkotóeleme is lehet. Igen, akár életműve is.

2005. 2. 22. (Keszegfalva)

Tegnap idegölő (mert teljesen fölösleges) Illyés alkuratóriumi ülés Somorján. Ismét azon ment a szarpasszírozás, hogy mire kell több pénz: arra-e, hogy ne kelljen bezárni a kiskolákat, vagy arra, hogy még több folklórműsort lehessen színpadra vinni („amely ezeket mozgat meg”), illetve esetleg tudományos kutatásra? Megint összehasonlíthatatlan dolgokat kellett egybevetni és dönteni. Végső soron nem jöttünk ki belőle rosszul, de akkor is megalázónak (mindenkire nézve megalázónak!) tartom az ilyen huzavonát. A maga nemében mindegyik tevékenységi formára szükség van, s ember legyen a talpán, aki el tudja dönteni, hogy melyik a „fontosabb”. Pestről ide dobják a labdát: osztozkodjatok, marakodjatok. Pedig lehet, hogy szerencsésebb lenne, ha már ott eldöntenék: tudományra ennyi, oktatásügyre ennyi, élő kultúrára ennyi pénz van, s ezt tessék a maga kategóriájában szétosztani. Valószínűleg mindenki a pestiekre haragudna persze, de legalább egymásra nem...

2005. 2. 23. (Budapest)

Koncsol dunaradványi beszéde az *Irodalmi Szemle* idei első számában *Mit várhatunk az időtől?* címen. Voltaképpen az uniós belépés utáni helyzetünkkel, kilátásainkkal, kilátástalanságainkkal foglalkozik nem kevés demagógiával és önellentmondással. Miközben szövege elején arról értekezik, hogy „a számítógép a szellem berlini falának virtuális lerombolója volt”, és hogy „a tudomány és a technika fejlődésében biztosak lehetünk”, és az is lelkesedéssel tölti el, hogy a világháló segedelmével alig egy óra alatt letölthet, kinyomtathat minimális költségen akár egy könyvet is a világ bármelyik könyvtárának állományából, közben, néhány lappal később, egy meglepő fordulattal viszont ezt írja: „*A mai civilizált ember egy ostoba szugeszciónál a tudományra esküszik, bár természetesen – magamat is beleértve – legfeljebb alapiskolás fokon ért valamit hozzá*”. Marxot („a kiváló szociológust”!) is segítségül hívja, aki állítólag egyik leányához írott levelében mondja, „a tudomány nem más, mint korábbi hülyeségek cáfolata újabb hülyeségekkel”.

Ezek után egy „egészen friss és banális” példát hoz, miszerint amerikai „tudósok” a tojásról egyszer azt mondják, hogy árt az egészségnek, máskor meg („persze szintén amerikai” kutatók) ennek éppen ellenkezőjét állítják. Először is: ezt nem a tudósok, hanem a mindenkori farmerek által megvásárolt áltudósok deklarálják megrendelésre. Másodsor: még ha így is lenne, hát nem az a természetes, hogy a tudomány a maga tévedéseinek felismerései révén jut egyre előbbre és előbbre? Miféle buta, Koncsolhoz méltatlan, s egyáltalán, kinek címzett szöveg ez? Kétségbeesetten hadonászik, kiabál, ágál mindenki ellen, mert ugye mindenki bennünket szipolyoz, bennünket nyom el: a nemzetközi nagytőke éppúgy, mint a cseh vagy szlovák tőke, sőt az anyaország is bennünket véreztet el. Nem tudom szavakba foglalni ellenérzéseimet, s még ha értem (vagy inkább csak érzem?) is, hogy Koncsolnak mi fáj, s valahol tán igaza is van, de az érvrendszere, a stílusa inkább taszít, semmint megnyerne az ügynek. Valahol rendkívül naiv is, hiszen ő sem gondolhatja komolyan, hogy az izraeli–palesztin megbékélés egy csapásra véget vetne a világot fenyegető terrorizmusnak. Manapság divat az európaiságot gúnyolni, szidni, bagatellizálni. Kár, hogy Koncsol is beállt ebbe a sorba: miért csak a megoldatlan problémákat (a baszkok, Korzika, Észak-Írország esetét) látja meg? Miért nem hozza föl példának Dél-Tirolt vagy a német–francia megbékélést? S ne jöjjön már a nyugat-európai cigánykérdéssel, ami olyan távol van az arab–izraeli konfliktustól, mint Makó Jeruzsálemtől!

A Psziché Antikvárium nagykörúti kirakatában fölfedezem *A szlovákiai magyarok néprajzát*. Először meghökkenek, de aztán a társaság láttán (Selye János, Toldy Ferenc) megnyugszom: nem kell szégyenkezni. Vélhetően valaki (talán éppen az antikvárius) az Osiris karácsony előtti leárazásán vette 500 forintért, s most megkísérli 2800-ért eladni. S nyilván meg is veszik – ha nem ma, akkor holnap, ha nem holnap, akkor holnapután... S még mindig jobban jár a leendő vásárló, mintha a Libri Könyvruházban venné 4500-ért.

A mai egyetemista lányok igen sokban különböznek a hetvenes évek második felének diáklányaitól. Az alaptípusok azonban megegyeznek: ma is látható a sísapkás-farmeros-slampos, meg a cicababa-lakkozottkőrmű, illetve a népies-rakottsoknyás típus, s megvan (bár ez a legrétegzettebb, de már messziről felismerhető) a szolid-mamakedvence típus. A külsőségek finomodnak (drágulnak!), de az alapleosztás marad.

A tudománynak is megvannak a maga mítoszai. Ilyen például azon kérdés eldöntése, hogy ki volt itt előbb? A magyar kutatók számára, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy honfoglaló eleinket azért csak megelőzték a szlávok, gyorsan előhúzták az avarokat. Hasonló nép, mint a magyar, ráadásul két hullámban is érkezett, csak korábban ideért, mint a szlávok. No de a szláv (szlovák, cseh) régészek, történészek sem voltak restek, s váltig bizonygatták, hogy a szlávok még az avarokat is megelőzték, s egyre homályosabban valaminő szláv-avar, majd avar-szláv korról beszéltek. Közben László Gyula (ha lúd, legyen kövér!) azt fejtegette, hogy az avarok második betelepülő hulláma már tulajdonképpen a magyarok első, ide érkező csoportjainak felel meg. S a vita gyakorlatilag a mai napig tart, holott ez Európában az égvilágon senkit nem érdekel! A gazdasági mutatók, a demokrácia mértéke, a szellemi tőke erőssége – ezek számítanak Európában, s nem az, hogy ki volt itt előbb.

A néprajz magyarországi egyetemi oktatásának a kezdetei körül kialakult (látens) vita engem a fentiekre emlékeztet. Amikor a pesti tanszék hetvenedik születésnapját ünnepelte, Barna Gábor rögtön előrukkolt azzal, hogy Szegeden ez az évforduló ugyanakkor már a hetvenötödik. Voigt Vilmos meg előhúzza Cornides Dánielt, aki ugye már a 18. szá-

zadban... Pedig hát itt sem ez a kérdés! A produkció, a végzett hallgatók száma és színvonal, a tanárok tudományos teljesítménye, nemzetközi elismertsége a döntő, s nem az, hogy hol indult az oktatás korábban. Hiszen az égvilágon semmi konkrét köze Ortutaynak vagy Voigtnak Cornides Dánielhez (s pláne Györffy Istvánhoz!), illetve Barna Gábornak (s pláne Bálint Sándornak) Herrmann Antalhoz. Amennyiben végigolvasnám Herrmann valamennyi tanulmányát, s azonosulni tudnék (ami vélhetően nem lenne nehéz) nézeteivel, kutatói habitusával, nyugodt szívvel kijelenthetném, hogy egy Komáromban induló néprajzi tanszék Herrmann Antal örökségét kívánja folytatni, s az is lehet, hogy több következetességgel folytatná, mint a mostani szegedi tanszék...

2005. 2. 24. (Budapest)

Varga Kálmánnál, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökénél jártam, akit még a kilencvenes évek elejéről ismerek, amikor a dél-szlovákiai telepesefalvakat kutatta, s nálunk a Múzeumi esték keretében előadást is tartott. Először úgy terveztem, hogy elmesélem neki élettörténetünket (különös tekintettel Reškóra, hiszen nyilvánvaló, hogy az utóbbi időben nagyon bepalizták őt) egészen 1997-től. De miután azzal kezdte, hogy „nno, miben segíthetek Jóskám”, hát rögtön a tárgyra tértem, s a Szakrális Kisémlék Archívumot kezdtem neki ecsetelgetni. S gondoltam, szarni a Reškóra. De aztán egyszer közbekérdezett, hogy a Szénássy név mond-e nekem valamit? Hát, akkor kipakoltam. Miközben hallgatott, az arca beszélt: egyre sápadtabb, egyre letaglózottabb lett. Biztos, hogy őszinte volt, amikor azt mondta, hogy ő ezt erről a „nagydarab Sanyiról” nem gondolta volna, s ráadásul ezek a politikai összefonódások...

A tipikus magyarországi mentalitást játszotta el: megjelent nála két, magát felvidéki magyarnak valló ember, akik ráadásul akarnak is csinálni valamit, no jó, a szakmai színvonal hagy némi kívánnivalót maga után, de legalább ez van, így hát támogatni kell őket. Mondja, hogy ha valóban megjelent volna a *Szakrális kísépmények lexikona*, akkor neki biztosan hoztak volna. Amikor fölvettem neki, hogy az is lehet, hogy csak tíz példányban jelent meg, még jobban belesápadt: ilyen is van?

Mindent összevetve, úgy néz ki, hogy kialakul velük valamilyen együttműködés, s most már legalább azt is látja, hogy a Reškoéktól elkülönítve kezeljen bennünket. Ő is mesélt különben egyet s mást. Amikor jött az 1998-as Fidesz-kormány, akkor ő miniszteri biztosként dolgozott Gödöllőn, a kastély felújításán. Se szó, se beszéd, az új urak felküldték a két biztossági őrt, akiket különben ő vett föl, és sírva kopogtattak be hozzá azzal, hogy ki kell vezessék őt az épületből. Majd bármiféle indok nélkül őt is, feleségét is egyik napról a másikra kirúgták. A műemlékvédelmi hivatalnál kapott állást, ahonnan pedig Entz Géza, az akkori igazgató azért akarta eltávolítani, mivel nyilatkozni mert a 168 órának... Megállapodtunk, hogy Reškók mindenhol vannak.

Az OSZK-ban Magyar Zolival hosszasan beszélgetünk különféle kutatásméleti és - módszertani kérdésekről. Voltaképpen mindenben egyetértettünk, még abban is, hogy ismerni kell a magyarokkal szomszédos szlovákok kapcsolódó jelenségeit, ám amikor előhoztam neki, hogy 19. századi szlovák folyóiratokat nézegetek, elfintorította száját. Miután hangsúlyoztam, hogy milyen sok értékes adat van bennük, nyomatékkal kérdezte: „De magyar anyag is?” Nem, magyar anyag csak minimális van (az sem biztos, hogy magyar), mint ahogy az általuk szlovákként közölt adatokra sem vennék mérget, hogy azok valóban szlovákok.

Mondja, hogy Szilágyi Miklós egyszer elpötytyintette, nem lenne velem semmi baj, ha már nem a saját emlékművem építgetném. Bizonyos társasági hangulatban jól hang-

zának persze az efféle, bombasztikus kijelentések, de akkor sem tudok velük mit kezdeni. Egyáltalán: milyen jelekből jut valaki erre a „felismerésre”? Még ha tudna naplójegyzeteimről, s ezeket félreértve gondolna holmi „emlékműre”, talán megérteném. De hát nem tud! Ilyen alapon mindenki, maga Szilágyi is, saját emlékművét építgeti, aki ír, konferenciákra jár, egyetemen előad... Nem értem.

2005. 2. 25. (Budapest)

Konrad Köstlin rendkívül toleráns és udvarias, ám igen finom, kritikai éltől sem mentes ismertetője a Stoličná által szerkesztett legutóbbi szlovák néprajzi kézikönyvről (*Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 2004/2). Németországban senki nem merészelne nemzeti néprajzi összefoglalót írni. Nem, mert nincs is (és soha nem is volt) ilyen egységes német (vagy magyar, vagy szlovák) népi kultúra. E kultúrának lokális és regionális megnyilvánulási formái vannak, ahogy arra egy másik helyen utal.

A Néprajzi Múzeum könyvtárában bogarászva a *Časopis Matice moravské* 1892. (felvágatlan!) évfolyamában akadtam V. Houdek közleményére (O písni „Siladi a Hadmaži”). Annyit tudok, hogy a Szilágyi és Hajmási mondanakör rendkívül szerteágazó nemzetközi kapcsolatrendszerrel bír, de mégis lehet, hogy egy, a magyar kutatás számára eleddig ismeretlen cseh-morva változatra bukkantam. Utánanézni! Különbözik meg rengeteg kiaknázatlan adatra lelhet a magyar és összehasonlító folklorisztika a 19. század végi szlovák, morva és cseh szaklapokban. Csak rajta!

2005. 2. 26. (Keszegfalva)

Tegnap délután Verebélyi Kincső hatvanadik születésnapja. Közhely, nem közhely, tíz esztendő óta nyugodtan letagadhatna, s ha szeleburdi kislányos viselkedését nézzük, akkor még jóval többet is. Miközben Voigt Vili valamit viccelődött, részben Kincső számlájára, az ünnepelt oldalról a professzor úr nadrágját rángatta: „No, Vili, ezt azért mégse...” Később Voigt mondta szűk körben, hogy történelmi esemény fűltanúi lehetünk: „Kincső Vilinek szólított! Ha otthon azt hallom, Vili, akkor tudom, hogy ez nem rám vonatkozik...” A végén persze Kincső is elsírta magát, amit Voigt azzal vezetett le, hogy ilyesmi mindazokkal előfordult már, akik ilyesmit átéltek, s mindazokkal elő fog fordulni, akik majd egyszer megérik, hogy azt hiszik, milyen sokan szeretik őket...

2005. 2. 27. (Keszegfalva)

Délelőtt, kávézás közben, Rónay naplója. Azt fejtegeti, hogy a két világháború közötti (sőt talán már a korábbi) keresztény kurzus voltaképpen egy párt számára sajátította ki az „egész”-nek kijáró keresztény ideológiát, szimbolikát. Ily módon a munkásosztályt (amely szociális okokból érthető módon /?/ nem egy keresztény pártba tömörült) kirekesztette magából a vallásból is. Hasonló folyamat zajlik manapság a nemzeti ideológiával, nemzeti jelképekkel: egy párt, trikolorát lobogtatva kokárdásan használja őket nagygyűlésein, tüntetésein, ezzel mintegy kisajátítva magának azt, ami az egészet, az egész nemzetet illeti.